

AZ ALKOTÁS HARC

Az, ami az idősebb irodalmi nemzedék képviselőit nyugtalanossággal tölti el, s kétkedést ébreszt bennük aziránt, hogy lépést tarthat-e a szellem a tudományos haladással, s magába fogadhatja-e a tudomány legújabb vívmányait, az új nemzedék számára a legfőbb *munkaprobléma*.

Az új nemzedék hangja Franciaországból hallatszik a legutóbbiban. A *Les lettres françaises* című irodalmi hetilap szerkesztője összehívta az „új regény” legnevesebb képviselőit — Nathalie Sarraute, Alain Robbe-Grillet, Michel Butor, Pierre Gascar, Perre Daix, Claude Ollier, Bernad Pingaud és Claude Simon vetek részt a találkozáson —, magnetofonszalagra vette föl beszélgetésüket és a lap márciusi számában nyilvánosságra hozta.

Michel Butor arról beszélt, hogy az elavult irodalmi módszerek tehetetlenek és lehetetlenek az új valósággal szemben. „A pascali rettegésen alapuló hagyományos humanizmus ma már több mint kérdéses. Az irodalom mindeddig „egységes” volt, és zavartalan, nyilvánvaló összhang uralkodott közötté és az „egységes” valóság között. Ennek a harmóniának most vége. Rombadőlt. A kibernetika, a szűznemzés, az atamok korát éljük. Az embert mély szakadék választja el létének talajától. A változások elképesztők. Holnap esetleg az Uránuszra utazunk, vagy pedig egy H-bomba párává változtat bennünket. Semmi értelme sincs azon tételödni, hogy ma is helye volna holmiféle korlátolt humanizmusnak, amiről a régi könyvek beszélnek. Nem, ma már ez lehetetlen.”

Claude Simon ezt az ellentmondást még közelebb vitte az irodalmi alkotáshoz. Sartre-nak Mauriac „mindentudásáról” írt bírálatából kiindulva, a következőket mondja: „Az új regényben ennek éppen az ellenkezőjét látjuk. Az elbeszélő soha sincs „kiváltságos” helyzetben, hanem része az alkotásnak — ami egészen más dolog. (Az „új regényben” — így hangzik Sartre meghatározása —, akárcsak Einstein világában, nincs hely kiváltságos szemlélő számára.) Az elbeszélő a valóságnak csak morzsáit, töredékeit ismeri, s érzékeivel vesz róluk tudomást.”

Mi hát a modern író föladata?

„Számomra a regény csak arra szolgál, hogy minél teljesebben, minél tökéletesebben rögzítsem a valóságot, az ember életé-

nek új megnyilvánulásait, s mindezt részleteiben is föltárjam és kifejezzem. A regényt eszköznek tekintem, hogy megismerhessem a valóság fölismerhető és tolmácsolható formáit. Az én szememben csak egy dolog fontos: fölfogni a valóságot, a valóság fejlődését, ellentmondásait, s az, hogy formába tudjam önteni. A tényekből indulok ki, s minden erőmmel őrizkedem attól, hogy különválaszam őket a valóságtól, amelyhez tartoznak. Ugyanígy tartózkodom attól is, hogy kényelmi szempontból leegyszerűsítve, sematikusan ábrázoljam az embereket. Abban a pillanatban ugyanis, amikor bármily csekély engedményt is teszünk a kényelmi szempontoknak, hűtlenné válunk a regényhez és — általában — a művészethez. Az alkotás materialista koncepcióját csak úgy tudom elképzelni, hogy ellentét áll fönn a művész és az általa fölfogott valóság között. Az ilyen alkotás harc: a művésznek meg kell küzdenie saját tudatlanságával, előítéleteivel...”

AUSCHWITZ ÍROTT EMLÉKMŰVEI

Stuttgartban, a Deutsche Verlagsanstalt kiadásában a maga nemében egyedülálló könyv jelent meg: Rudolf Höss emlékiratai. (Tévedések elkerülése végett: Nem Hitler helyettese, Hess írta a könyvet, hanem a hírhedt auschwitzi haláltábor parancsnoka.) A könyv címe: *Kommandant in Auschwitz*. A lengyel hatóságoknak köszönhető, hogy ez az írás nyomtatásban megjelenhetett. Egy évet adtak Rudolf Hössnek, kényelméről is gondoskodtak, hogy zavartalanul a könyv megírásának szentelhesse magát. A hajdani haláltábor parancsnoka sok kedvvel látott a munkához.

Joachim Günther a *Neue Deutsche Hefte* márciusi számában azt írja, hogy a följegyzések egy átlagos intelligenciájú és erkölcsű ember emlékiratai. Eppen ez a tény ad különleges jelentőséget ennek az okiratszámba menő írásnak. Az auschwitzi hóhér nem volt fanatikus megszállott, egyszerűen eleget tett „kötelességérzésének”, és lelkiismeretes alárendeltként teljesítette a parancsokat.

„Höss példája igazolja — mondja Günther —, hogy az auschwitzi szörnyűségeket sem lelki, sem jellembeli, sem pedig eszmei indokokkal nem lehet kellőképpen megindokolni. Ahhoz, hogy mindez megtörténhessen, a mértékek és értékek tömeges elferdülésére volt szükség.

Höss számtalan kivégzést végignézett, számtalan halálkiáltást hallott. Kitűnő emlékezőtehetsége nagyszerűen rögzítette ezeket a jeleneteket, és le is írta őket könyvében. Ezek a jelenetek — mondja Günther — Auschwitz emlékművei. Borzalmasságukat és végzetes figyelmeztetésüket egyetlen kép vagy szobor sem származhatja túl.

CSAK EGY SPANYOLORSZÁG VAN

Húsz éve már, hogy Antonio Machado spanyol költő meghalt az emigrációban. A *Les temps modernes* című francia irodalmi folyóirat márciusi számából megtudjuk, hogy a Franciaországban élő spanyol menekültek és a spanyol irodalom francia hódolói elhatározták, hogy az évforduló napján fölkeresik Machado sírját Collioure francia városkában. Tervükhöz nemcsak a legellentétebb meggyőződésű írókat — Mauriacot, Aragont, Simone de Beauvoirt, Sartre-t, Queneau-t, Tristan Tzare-t és Pierre Gascart —, hanem több neves közéleti személyt és kultúr munkást is sikerült megnyerniök.

Mihelyt Madridban is tudomást szereztek a kezdeményezésről, a spanyol értelmiségiek egy csoportja elhatározta, hogy Spanyolországban is megünneplik a nagy költő évfordulóját. Kiáltványt tettek közzé, amit csaknem kivétel nélkül aláírtak az Akadémia tagjai és minden számottevő író. A kiáltvány „minden jóindulatú spanyolhoz” fordul, fölszólítva őket, hogy nyilvánítsák tiszteletüket és együttérzésüket Machado iránt, s érzéseiknek úgy adjanak kifejezést, hogy meghatjtják fejüket a Collioure-i sír előtt, amelyben a költő hamvai nyugszanak, arra várva, hogy hazaszállítsák őket, és elkeveredhessenek a szülőfölddel. Adjuk meg Machadonak az elismerést, amivel a nagy költőnek tartozunk! — fejeződik be a kiáltvány.

Mire a párizsi vendégek meg a Toulouse-ban és Perpignanban élő spanyol emigránsok Collioure főterén összegyülekeztek, megérkeztek a határ felől a spanyol írók és művészek is, és elkeveredtek a várakozók tömegével, majd velük együtt indultak a temetőbe. Az ünnepség szemtanúja és a beszámoló írója, Elene Ribere, részletesen elmondja, hogyan ölelkeztek össze az emlékünnepség hivatalos részének lezajlása után a határon inneni és a határon túli spanyolok. Elene Ribere ebben a természetes, meseterkéletlen, testvéri kézfogásban annak bizonyítékát látja, hogy a spanyol értelmiségiek lelkében nincs két Spanyolország, csak egy van: Machado Spanyolországa. A költőé, aki — habár öreg volt és beteg, s hírneve megvédelmelte volna minden üldöztetéstől és bántalmazástól — a köztársasági hadsereggel együtt vonult vissza, hogy nem sokkal azután kimerülten, mindenkitől elhagyatva egy francia kiskocsmában haljon meg.

PÉLDA

Sokszor szó esett már az új jugoszláv írónemzedék műveinek kritikai kiadásáról. A Keletnémet Tudományos Akadémia Sinn und Form című folyóiratának első idei száma remekül érzékelteti, hogyan végzik ezt külföldön. A példa nem szokványos esetre és nem átlogas íróra vonatkozik, mégis — példa.

A lap arról számol be, hogyan dolgozták föl Berthold Brechtnek, Kelet-Németország legjelentősebb írójának irodalmi hagyatékát. Ez esetben politikai okok is közrejátszottak, hogy a pedantériát és rendszeretét a németek e két jótulajdonosságát — egy kis túlzással szólva — a paroxizmusig fokozzák.

Az egész akció közvetlenül Brecht halála után kezdődött. A költő lakását átalakították múzeummá, s Berthold Brecht-irat-

tárat létesítettek. A hagyaték intézői, Helene Weigel meg Elisabeth Hauptmann, hatalmas összegekkel és szinte korlátlan lehetőségekkel rendelkeztek. Az első, nyers „leltározás” 120 000 leltári számmal kezdődött, 65 oldalnyi kéziratot és 55 000 jegyzetet, kivágást, könyvet, kefelevonatot stb. eredményezett. A költő hagyatékának egy részét már ki is adták. A hagyaték rendezői 300 meg nem jelent Brecht-versre bukkantak, egy színdarabtöredékre (*Turandot oder der Kongress der Weisswäscher*), angol nyelvű átdolgozásokra és egy Shakespeare-átdolgozásra. Színdarabszöveget, regényvázlatot, politikai írásokat, filmszcenáriumokat, naplót és leveleket is találtak. Mindez azonban együttvéve sem közelítené meg a fentebb említett imponáló számot, ha Brecht gondosan meg nem őrzi egy-egy írásának sokféle változatát. Az irattárban az első vázlattól kezdve a kefelenyomatig a mű minden fejlődési fokozata megtalálható.

Az óriási anyagot Helene Weigel és Elisabeth Hauptmann vezetésével egy „irodalomtörténeti munkacsoport” rendezi, s a csoport tanácsadói Grumach professzor, Goethe műveinek sajtó alá rendezője és Weissner professzor, Hölderling stuttgarti kiadásának szerkesztője. Elhatározták, hogy legelőször is Brecht versbeszedett Kommunista Kiáltványát jelentetik meg valamennyi verziójában. A „munkacsoport” nemsokára megtartja első tanácskozását, megvitatja az eddigi tapasztalatokat és megállapítja, hogyan rendezik és milyen formában jelentetik meg Brecht összes műveit.

CSUNYA TRÉFA A MERULANA UTCÁBAN

Carlo Emilio Gadda nevét most kezdi megismerni a nemzetközi irodalmi közvélemény. A nyugatnémet *Merkur* Pietro Citati bírálatával együtt részletet közöl Gadda *Quer pasticciaccio brutto di via Merulana* (Csúnya tréfa a Merulana utcában) című regényéből. A német fordításban megjelent töredék azzal kezdődik, hogy egy detektív jelenti Cicio Ingravallo rendőrbiztosnak, aki egy ékszerlopás ügyében nyomoz, hogy a betörés színhelyén megtalálták egy feltűnően szép fiatal nőnek, Ingravallo ismerősének holttestét. Ezután a bűntény és a nyomozás leírása következik. Az egész jelenet csupa feszültség, tökéletesen érzékelteti a büntett légkört, és olyan gazdag árnyalatokban, hogy az ember önkéntelenül is Simenonra gondol.

Citati megállapítja, hogy ez a könyv a háborút követő korszak legjelentősebb olasz irodalmi alkotása, majd elmondja, hogy írója, aki váratlanul, meglepetésszerűen emelkedett nemzetközi magaslatra, nem valami kezdő, de nem is hivatásos író. Carlo Emilio Gadda hatvanöt évvel ezelőtt Milánóban született, elektromérnök. Többször s hosszabb ideig tartózkodott Németországban, Franciaországban, Belgiumban és Argentínában. Későn kezdett írni, első regénye: *La madonna dei filosofi* (A bölcsek madonnája) harmincyolc éves korában jelent meg. Ezután következett *Il castello di Udine* (Udinei kastély), *L' Adalgisa*, *Le novelle dal ducato in fiamma* (Elbeszélések a lángban álló hercegségből) és most a *Quer pasticciaccio brutto di via Merulana*, amely világhírűvé tette.

Új regénye tartalmánál és szerkezeténél fogva bűnügyi regény. A Merkurban közölt részlet gerince a cselekménynek, amely azzal végződik, hogy Ingravallo rendőrbiztos Róma külvárosában és Campaniában folytatott gondos nyomozás után leleplezi a fiatalasszony gyilkosát.

Citati a regény legfőbb értékéül azt hozza föl, hogy az író a mai kort rajzolja, görcsökben vonagló, zűrzavaros korszakunkat festi.

A NÉMETEK „DÜHÖDT FIATAL” ÍROJA

A Monat márciusi számából arról értesülünk, hogy már a németeknek is megvan a maguk „dühödt, fiatal” írójuk. A neve: Heinz von Cramer, regényének címe *Die Kunstfigur* (Művészi figura). Akárcsak Heinrich Mann *Der Untertan* című regényében, von Cramer *Die Kunstfigur*-ban a német társadalmat bírálja. Hőse John Belitz divatos író, akinek rendkívül fejlett érzéke van minden időszerű és hasznos dolog iránt.

Már a gimnáziumban verseket ír, hazafias költeményeket, ezután marxista, majd expresszionista lesz, később pedig elfogadja a „vér és talaj” irodalmának kaptafáit, ami nélkül nem lehetett volna a Harmadik Birodalom írókamarájának tagja. Mivel csatlakozik reményeiben — egy irodalmi díj kiosztásakor mellőzik —, emigrál. A szövetséges hadsereggel együtt tér vissza Berlinbe, és miután rövid ideig a kommunizmussal kacérkodik, egzisztencialista, újnárodneyik lesz, kaszárnyaregényeket ír, végül — megöregedve — rádöbben, hogy tudatának antennái nem képesek megfelelően reagálni az új korszak szeszélyeire, és — egy nagy adag altatószerben találja meg a végső megoldást. John Belitz gyászos-végű pályafutásáról úgy szerzünk tudomást, hogy végighallgatjuk a levitézlett író gyámoltalan titkárának beszélgetését egy mítoszoktól mámoros német fiatalemberrel.

Von Cramer így, ilyen torzalakokkal és az undort sokszor alig leplező gúnnyal jellemzi a német társadalmat, az egész németiséget. Képmutatásával és szólamaival, ami mögött az új hadsereg és a nyugati hatalmak fogadatlan prókátorsága lapul meg, von Cramer az új nemzedék egyik tagját, Belitz Conrad nevű fiát helyezi szembe. A fiúnak „meglehetősen széles, nem túlságosan magas homloka van, dacos, makacs homloka, olyan, mint egy erődítmény, amely mögül pompásan védelmezheti magát és gondolatait az ember. S az arca... Ez az arc él és nem ábrándozik. Magán viseli századunk friss bélyegét, önálló, idegen hatás nem látszik rajta, és a kivénhedt ostobaságok, a kővédermedt nacionalizmus, a hazafias szűkkeblűség sem hagyhattak rajta nyomot. Ez az arc és a benneülő szem távoli, szabad látóhatárok felé fordul, tudomásul veszi a fejlődést, de nem mindig hisz a haladásban. Röviden: ez a Conrad született volna Franciaországban, Angliában, Amerikában vagy Olaszországban is”.

KÉPZŐMŰVÉSZETI BÖNGE — KOMMENTÁR NÉLKÜL

A Budapesten megjelenő „Nagyvilág” c. világirodalmi folyóirat idei áprilisi számában jegyzeteket közöl a Moszkvai Képzőművészeti biennáléről, „ahol a látogatók mintegy 3000 műalkotásból ismerhetik meg a tizenkét szocialista ország képzőművészetét, a felszabadulás utáni évek eredményeit”. A vendéglátó ország művészetéről egyebek között elmondja a cikk, hogy „két dolog jellemzi a szovjet kiállítást: a színesség, mely részben a különböző köztársaságok művészeinek népi alkatából ered, azonkívül a pszichológiai megfigyelés és jellemzés élessége... Az áttétel nélküli valóságmáslás példáival már alig találkozunk.”

A cikk a „problematicus lengyel anyagot”, mint „a szovjet művészet sajátos ellenpólusát és a népi demokratikus országok

legproblematisusabb kiállítást", kissé bővebben ismerteti. A többi közt ezt olvashatjuk: „A lengyelek zömében absztrakt, illetve formalista munkákkal jelentkeztek. Festmények és szobrok előtt állandóan vitaközö tömeg támadja vagy védi a műveket és az irányzatokat. Húsz művész képviseli a lengyel képzőművészetet, valamennyien egy-egy kisebb gyűjteménnyel... Elismerésre méltó az az őszinteség, ahogyan a lengyelek művészetük helyzetét a világ elé tárják. De annál kevésbé örvendetes az a tény, hogy míg három teremmel odább Resetnyikov maró karikatúráival igen szellemesen gúnyolja ki a velencei biennale képeit, addig absztrakt képek és szobrok képviselik a szocializmust építő Lengyelországot.”

„Annál nagyobb öröm a magyar szobrászat sikere” — olvashatjuk egy helyütt. „Szerénytelenség nélkül állíthatjuk, hogy első-sorban a szocialista realista stílussteremtő képességet dicsérik plasztikánkban, kicsiben és nagyban egyaránt... Ismert fejlődési nehézségek miatt éppen az elmúlt két esztendő termése a legkevesebb. Az ellenforradalom festői megfogalmazását sokan hiányolják.”

Az „*Élet és irodalom*” április 10-i számában elemzést olvashatunk a VII. Magyar Képzőművészeti Kiállításról. „1955 óta nélkülöztük már a nemzeti kiállítás seregszemléjét” — jegyzi meg a cikkíró. „S ezalatt zajlott le az ellenforradalom; tanúi lehettünk a 1956—57-es esztendők művészi tehetetlenségének; az 1957-i tavaszi tárlattal már-már állandósulni kezdett az eszmei zűrzavar és az anarchia”. Az elemzés megállítja azt is, hogy „alig lehetne egy szocializmust építő nemzet művészetében szélesebb utat elképzelni, mint amilyenről a jelen kiállítás tanúskodik”. „... Nem kevés azonban — különösen a festészetben — a jószándékú, helyes irányú törekvésekben is a megtorpanás. Nemeegyszer találkozhatunk a látványosság keresésével, a tömegábrázoláshoz elengedhetetlen eszmei tartalom alárendelésével bizonyos kompozíciós vagy szerkezeti megoldásoknak s egyszer-egyszer elvélve, némely modernnek szánt, régmúlt művészeti törekvés indokolatlan felelevenítésével.”

Az „*Élet és irodalom*” április 17-i számában a Képzőművészeti Főiskola és az Iparművészeti Főiskola együttes kiállításáról olvashatunk beszámolót. „A szocialista realizmus jegyében való alkotás megközelítésének büszke céljával a főiskolai hallgatók kiállításán is találkozunk” — állapítja meg a cikkíró. s a kiállítók műveinek értékelése után leszögezi: „Komoly törekvések tanulsága a főiskolai hallgatók kiállítása és annak a jele, hogy a hallgatók — akárcsak a nagy tárlatok művészei — túljutottak az absztrakt-kalandokon. ha kísérletező kedvüket — igen helyesen —, nem is vesztették el.”

A szegedi *Tiszatáj* januári számában Szeged mai képzőművészetével kapcsolatban olvashatunk cikket a Retrospektív Kiállítás után. „Művészeink egy része — sajnos nem a nagyobbik része — megértette, mit vár tőlük a nép állama, mit vár az új társadalom... Az ellenforradalmat követő időszakban — napjainkat is beleértve — számban még kevesebben fordultak mai életünk ábrázolásához...” — állapítja meg a cikkíró, s a többi között elmondja: „Nem célunk, hogy szocialista realista alkotásokhoz hasonló valamik szülessenek meggyőződés, átéltség, lélek nélkül. Ez csak káros lenne az alkotóra és közönségre egyaránt. Csak azoktól várunk ilyen alkotásokat. akik teljes mértékben egyet értenek a szocialista realista művészet követelményeivel, akik evvált éreznek és gondolkodnak dolgozó népünkkel, akik *magas művészi fokon* tudják tükröztetni szocialista életünket, haladó nemzeti és munkásmozgalmi hagyományainkat. Azt hiszem világosan le kell szögezmem — és azt hiszem ezt meg is értik —, pártunk és államunk első-sorban azokat a művészeket támogatja, akik ezt a művészi programot megvalósítják.”

Egy nem mindennapi író rendkívüli regényének érdekes részletét közli a *Merkur* című német folyóirat márciusi száma, Herbert Eisenreich *Sieger und Besiegte* (Győző és legyőzött) című regényének egy részét.

A fiatal osztrák író elbeszéléseiről már sok szó esett az irodalmi lapok hasábjain. Tehetsége, úgy látszik, ebben a regényben jut legteljesebben kifejezésre, most jutott el az érettség csúcáig. A regény — a háború utáni nemzedék sorsának sok részlettel megrajzolt képe — még nem kész, terjedelmes kötet lesz belőle. A Merkurban megjelent részlet a regény hősenek, Robert Lazar bécsi fiatalembernek mély szerelmi élményét írja le. Lazar a háborúban a Luftwaffenél szolgált, és a hadnagyi rangig vitte. Amikor levetette magáról az egyenruhát, ott állt a megszállt, orosz uralom alatt álló Bécsben szegényen, munka és foglalkozás nélkül. Állást keresett, hogy tanulhasson. A munkaközvetítő hivatalban megismerkedett Lea Böhmmelel, a hivatal tisztviselőnőjével. Elmondta neki gondját baját, fölébresztette a nő rokonszenvét, és a szeretője lett. Böhm Leának nemcsak társadalmi helyzete, a múltja is egészen más volt: zsidó nő, háború előtti szalonkommunista. Egész családja elpusztult Auschwitzban, férjét pedig, egy rendkívül tehetséges, árja származású operaénekest, a Gestapo tette el láb alól — felesége politikai meggyőződése miatt. Az operaénekes férj szerette feleségét, s a zsidó származású asszony politikai hitvallását magáévá tette és terjesztette.

Robert Lazar és Lea Böhm, mindketten a háború károsultjai, azonban ellentétes irányból indultak el, és látszólag csak a nemi vágy hozta őket egymás közelébe. Kapcsolataik lazaságáról soha sem esik szó közöttük, mert a szakadékok áthidalhatatlannak érzik, s nem sokkal később, jóllakva a szótlanszerelémmel, megcsömörlötten a vaktában született érzésektől, úgyszólván észrevétlenül elválnak.

A regényrészlet szerkezete szilárd, teli van finom, lélektanilag megindokolt történésekkel, s mégis kemény, határozott. Úgy hat, mintha gondos kezek egy hatalmas sziklából — a sorsból — faragták volna súlyos, mozdíthatatlan tömbbé.

Az egész esemény a múltban játszódik le. A regény hőse beszélget egy barátjával, aki Leát is ismerte, és sok év múltán, amikor hajdani szeretője már nincs az élők között — az auschwitzi haláltáborban végezte életét, — újraéli kettőjük szerelem nélküli szerelmének történetét. A hajdani repülőstiszt időközben elvégezte tanulmányait, megnősült, gyermekei születtek, a megváltozott Bécs új politikai és társadalmi körülményei között szép pozíciót vívott ki magának. A beszélgetés sok mindenre rávilágít, s ez a fény az ismert és ismeretlen dolgoknak is új színt ad. Főlelevenedik Lea korábbi élete, Robert megtudja, hogy az asszony már kalandjuk idején halálosan fáradt volt, de kitartott a mozgalom mellett férje iránti közösségvállalásból, hiszen a férfi az ő elveinek esett áldozatul. A halott asszony elmúlt szerelmének romjai közül még egy igazság emelkedik ki: Lea azért hagyta el Lazart, nehogy magával húzza az örvénybe, — ez emésztette föl az utolsó erejét, s azért, hogy eltávolította magától, tulajdonképpen megváltotta.

Nyers, egyensúlyvesztett korunk lehelete érződik ki Eisenreich prózájából, a sorok közül a háborús és a háború utáni korszak kiszámíthatatlan, szeszélyes levegője árad.

A NAGY FÉLELEM

Robert Frost nemrégiben töltötte be nyolcvanötödik évét. A *Saturday Review* március 21-i száma ebből az alkalomból néhány írást közöl, amelyek megrajzolják az újvilág jellegzetes költőjének imponáns, de minden emberhez közelálló alakját.

Frost kivételes kitartásának köszönheti karrierjét. Apját korán elveszítette, s olyan munkát kellett végeznie, ami semmiféle kapcsolatban sem volt bensőjében egyre érő hivatástudatával. Életének „hat legjobb esztendejét” egy farmon töltötte, hogy kigyógyuljon a tüdővészéből, tizenöt évig várt arra, hogy a folyóiratok közöljék verseit, és már átlépte a negyedik évtized küszöbét is, amikor (Angliában) kiadót talált verseire. A kötet címe, *A Boy's Will* (Egy fiú akarata) a múltra, régebbi erőfeszítéseire utal. A hajdani fiú élete és a verseskönyv megjelentetéséért folytatott küzdelme ma már a régmúlthoz tartozik. *Twilight* (Alkonyat) című 1894-ben, saját költségén kiadott verseskötetének egy példánya nemrégiben 3500 dollárért kelt el egy árverésen. Irodalmi díjainak se szeri, se száma, s egy tucatnyi amerikai és európai egyetem megakadémia doktora és tiszteletbeli tagja. Mindennek ellenére Frost legfőbb jellemvonása ma is a kitartás és az egyszerűség. (Az egyszerűség Frost esetében ezt jelenti: a díszdoktori selyemtalárokból paplanokat csináltatott, mondván: „Vegyük hasznát a drága dolgoknak”). Elemedett korára is rendkívül mozgékony és tevékeny. Fáradhatatlanul utazik, felolvasásokat tart, évenként négyszer előadást tart a washingtoni kongresszusi könyvtárban a költészetéről, és most dolgozik új, *The Great Misgiving* (Nagy félelem) című verseskötetének befejezésén. Az új Frost-versek lényege: a költő kételkedik a modern ember szellemi képességeiben, nem hiszi, hogy lépést tud tartani a tudomány mind nagyobb vívmányaival. Kétkedése azonban távol áll a kishitűségtől. „Nem vagyok a tudomány ellensége — vallja —, s mindig haragot érzek, ha azt gondolják rólam, hogy csak azért, mert költő vagyok, úgyszólván hivatalból szembenállok a tudománnyal. Más szempontból nézem a dolgokat: a tudomány azzal, hogy mind nagyobb erővel és egyre mélyebben közelít bennünket a dolgok lényegéhez, rettegésben tart bennünket, félünk, hogy nem fogjuk tudni bizonyítani a szellem létezését.

A maga költészetéről szólva, ezeket mondta: „Minden költemény pillanatnyi támasz a zűrzavarral szemben. Fényt vet valamire. De minden vers után újra munkához kell fogni. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy rávilágítottunk valamire — efelől nem lehet kétség. Valójában nem más az egész, mint levegőbe fújt füstkarikák. A kisebb költemények arra valók, hogy bátorságot adjanak az embereknek, s megláttassák vele, hogy a világban összhang uralkodik. A költemény pihenő a bizonytalanságban”.

Henry Gracien *Bertrand*, Napoleon tábornoka, 1811 és 1814 között az illír tartományok kormányzója, az elbai és a szentilonai száműzetésébe is követte császárárt. Napoleonnak ezekben a nehéz esztendőkhöz nagy könnyebbségére szolgált, hogy elmesélhette odaadó és hűséges emberének viharos életének eseményeit és közölte vele ennek az életnek a tanulságait. Természetesen sejtelve sem volt arról, hogy *Bertrand* tábornok minden ilyen — inkább monológ, mint párbeszéd után szóról szóra följegyezte vallomásait. Száz és száz oldalt töltött meg sebtében, szinte olvashatatlan betűkkel odavetett sorokkal. A francia irodalom és történelem sem tudott erről, noha *Bertrand* tábornok kézírata nemzedékről nemzedékre szállt családjában. Most — végülis — Paul *Fleuriet de Langle* történész kezébe került a tábornok jegyzetei, s a történetíró nem volt rest, hogy megfejtse és rendezze a kéziratot. Munkájának első eredményeiről a *Le Figaro Litteraire*-ben számolt be, és nem meglepő, hogy közleménye egyaránt érdekes az írók és a történészek számára. Helyszűke miatt nem közölhetjük Napoleon önvallomásait, amelyek új fényben mutatják be a történelmi eseményeket, s nem foglalkozhatunk a császár magánéletének pikáns részleteivel és erre vonatkozó csipős megjegyzéseivel sem. Be kell érünk azzal az értékeléssel, amit a nagy hódító a legérdekesebb személyről — önmagáról ad.

Ilyen önértékelést tartalmaz az a párhuzam is, amit Napoleon önmaga és fivére, *Joseph* között vont, testvérét vádolván a spanyol hadjárat balsikeréért. Napoleon szavait idézzük:

„Megmondtam *Joseph*nek, hogy mi két külön világ vagyunk. Önnek minden a fejébe száll — így szóltam hozzá —, önnek lelkesedésre van szüksége. Az én fejemet semmi sem zavarja meg. Ha a milánói székesegyház tetejéről ledobnának, mialatt fejfel zuhannék, nyugodtan néznék magam köré. Az éjszakákat írásaim fölött töltöm — ettől tűzbe jövök. Az ön éjszakái ágyban telnek el. Íme, ez a különbség közöttünk... Tovább folytatva az összehasonlítást, ezt mondtam *Joseph*nek: Ön mindenben élvezetet keres, engem a gondolataim foglalnak el, és nem az élvezetek. Egy pillanatig sem tudnék meglenni, hogy ne gondolkozzam, ön viszont sohasem gondolkozik. Tizenöt órát dolgozom megszakítás nélkül, és nem fáradok el. Önt már két óra múltán fejfájás gyötri. Ön rajong a nőkért. Én egyáltalán nem gondolok velük. Ellentétes természetünk van.”

Vereségeiről beszélve, így szólt:

„A *Kreml*ben kellett volna meghalnom. Akkor voltam dicsőségem csúcán, akkor volt a legnagyobb hírnevem. Megfordultam Európa minden nagyobb fővárosában, népeket ígáztam le, a legműveltebbeket. Cézár a térdemig sem ért. *Waterloo* után meghalni? Ez már más! Ekkor már mögöttem volt az oroszországi visszavonulás és — amint *Pradt* mondta — látták, amint rangrejtve megérkezem a varsói nagykövetségre. Ekkor már ismerték képességeim határait. Pedig nem jó, ha az embernek tudják, hol érnek véget képességeink: a képzeletnek szabadon kell csapongnia”.

EGY FURCSA KÖNYV A SZERELEMRŐL

Jean Rostand, a legnagyobb élő francia biológus, Edmond Rostandnak, a „Cyrano de Bergerac” költőjének unokája, könyvet írt a szerelemről. A legfurcsább könyvet, amit valaha is erről a témáról írtak.

Rostand könyve nem egyszerű tudományos munka a szerelem élettanáról, nem csupán a szerelem és a szerelmi aktus leírása. Túlzás nélkül mondható, hogy ez az írás az élő világ szerelmi életének mesteri poémája, tudományos líra. A szerző hírneves nagyapjának tollával, stílusában írja le, fedezi föl az olvasó számára a szerelem egészen új, sohasem ismert világát, amely sokféleségével, változatosságával, gyengédségével és könyörtelenségével messze túlhaladja midazt, amit az írók és költők valaha is papírra vetettek a szerelemről.

Meglepetésről meglepetésre vezet olvasóját Jean Rostand, s ez az út a legegyszerűbb szervezetektől, az egysejtű lényektől az emberig vezet.

Különösek a szerelem útjai — ez a banális szólás-mondás Rostand leírásaiban felrissül. De hogy mennyire különösek és furcsák a szerelem útjai ebben az új, ismeretlen világban, amelybe az ember éppen hogy csak bepillantott, bizonyítják azok a példák, amelyeket Rostand tudományos és költői egyszerűséggel elénk tár. Kutatásai során nem egyszer látta a szerelmi játék tragikus befejezését. Leír például egy tengeri férget, amely a víz felszínén lebeg. A szerelmi lázban a hím és a nőstény is vad, féktelen táncba kezdenek, s táncuk igazi haláltánc: a végén mindkét állat elpusztul. A sperma és a peték csak a szülők halála után találkoznak össze, és termékenyülnek meg a vízben. Egy másik tengeri állatról, egy puhatestűről írva, elmondja, hogy a pázás időszakában a hím egy testrésze leválik, és a vízben úszva önállóan keresi a nőstényt, találja meg és egyesül vele. Egy-egy nőstény több ilyen önállósult szervet fogadhat be egyidőben. Nemkülönbön furcsa a jólismert szitakötő megtermékenyülésének módja is. A hím először önmagát termékenyíti meg, azután nyakonragadja a nőstényt, és annak testével együtt egy furcsa, szívalakú ívet alkot. Az ideális szerelem szimbóluma ez esetben élettani értelmet nyer.

„Sohasem tudjuk meg — állapítja meg könyve végén az író-biológus, hogyan viselkedett egymás iránt a nő és a férfi, miután kiemelkedtek az állatiság ködéből. Mert később, ma már, a két emberi test titkos közeledésében nagy szerepe volt és van a társadalomnak. És éppen ezért — az előfeltételek és formaságok miatt — az ember eltávolodott a természettől, s a legjobb — helyesebben: a legrosszabb — úton halad a felé, hogy elveszítse két legnagyobb kincsét, természetességét és érzébeli szabadságát.